

OPPONENSI VÉLEMÉNY

Müller Márta

Magyarországi németek nyelvi önéletrajzaik tükrében:

***nyelvelsajátítás, kétnyelvűség, nyelvi tapasztalatok,
autonoetikus nyelvi tudás***

című MTA doktori értekezéséről

Bevezetés

Müller Márta doktori értekezése olyan tudományos vállalkozás, amely egyszerre kapcsolódik a magyarországi kisebbségi szociolingvisztika több évtizedes kutatási hagyományához és a 2000 utáni nemzetközi nyelvészeti, narratológiai és autobiografikus emlékezetkutatási diskurzusokhoz. A disszertáció témája – a magyarországi németek nyelvi önéletrajzainak vizsgálata – első pillantásra a kisebbségi kétnyelvűség, a nyelvcsere és az identitáskutatás klasszikus kérdésköréhez kapcsolódik. A dolgozat azonban ennél lényegesen összetettebb és konceptuálisan ambiciózusabb vállalkozás: a szerző a nyelvi önéletrajzokat nem pusztán szociolingvisztikai adatforrásként, hanem autobiografikus emlékezeti konstrukcióként és narratív önértelmezési gyakorlatként értelmezi.

A dolgozat így módon szervesen illeszkedik azokhoz a nemzetközi kutatási irányokhoz, amelyek az elmúlt két évtizedben a narratív identitás, a *language biography*, a *multilingual identity*, valamint az autobiografikus emlékezet és a többnyelvűség kapcsolatának kérdéseit állították a középpontba. E tekintetben különösen relevánsak Aneta Pavlenko munkái az autobiografikus narratívák alkalmazott nyelvészeti használatáról és az érzelmek, emlékezet és többnyelvűség összefüggéseiről (Pavlenko 2007, 2014), továbbá De Fina és Georgakopoulou narratívaelemzési megközelítései, amelyek a narratívát társas identitáskonstrukcióként értelmezik (De Fina–Georgakopoulou 2012). A disszertáció számos ponton rokonítható a *bilingual autobiographical memory* kutatásaival, valamint a *heritage language studies* újabb irányjaival is (vö. Montrul 2015; Polinsky 2018; Nagy 2024), különösen abban, ahogyan a nyelvhez kapcsolódó emlékezeti és affektív tapasztalatokat elemzi.

Ugyanakkor Müller Márta munkája nem csupán nemzetközi kontextusban értelmezhető. Legalább ennyire fontos, hogy szervesen kapcsolódik a magyarországi kisebbségi szociolingvisztika és nyelvészeti antropológia meghatározó kutatási hagyományaihoz is. A magyarországi németek nyelvhasználatának, kétnyelvűségének és nyelvcsere-folyamatainak kutatása hosszú múltra tekint vissza, s a dolgozat implicit és explicit módon egyaránt párbeszédben áll Susan Gal klasszikus nyelvi antropológiai munkáival, különösen a nyelvcsere, a kétnyelvűség és a társadalmi identitás összefüggéseit vizsgáló kutatásaival (Gal 1979, 2018). Emellett a disszertáció több ponton kapcsolható a Borbély Anna és Bartha Csilla nevével fémjelezhető magyarországi kisebbségi szociolingvisztikai kutatási hagyományhoz is, amely a nyelvcsere, a kisebbségi

kétnyelvűség, a nyelvi ideológiák és a többnyelvű repertoárok vizsgálatát állította középpontba (Borbély 2014; Borbély–Bartha 2024).

Müller Márta doktori munkája ugyanakkor nem egyszerűen folytatja ezt a kutatási hagyományt, hanem sajátos irányba tovább is gondolja azt. Míg a korábbi magyarországi kisebbségi szociolingvisztikai kutatások elsősorban közösségi, társadalmi és nyelvpolitikai dimenziókban vizsgálták a nyelvcseré és a kétnyelvűség kérdéseit, addig e disszertáció a nyelvi tapasztalat autobiografikus, emlékezeti és mikronarratív dimenzióira helyezi a hangsúlyt. A dolgozat egyik legfontosabb tudományos teljesítménye éppen abban ragadható meg, hogy a nyelvhez való viszonyt nem kizárólag nyelvhasználati vagy identitásjelenségként, hanem emlékezeti tapasztalatként is értelmezi.

Külön figyelmet érdemel, hogy a dolgozatban a német nyelvjárások és a német köznyelv viszonya nem pusztán strukturális vagy dialektológiai különbségként jelenik meg, hanem autobiografikus és emlékezeti tapasztalatként is. E tekintetben a disszertáció több ponton kapcsolható Susan Gal már említett, klasszikus nyelvi antropológiai kutatásaihoz, amelyek a magyarországi német és ausztriai magyar közösségekben a helyi dialektusok és a standard nyelvváltozatok közötti viszony társadalmi és identitásbeli jelentőségét vizsgálták, illetve Borbély Anna magyarországi román kisebbségi kétnyelvűséggel kapcsolatos munkáihoz is, amelyek a lokális nyelvváltozatok és standard normák eltérő társadalmi értékelésére hívták fel a figyelmet. Müller Márta azonban e kérdést elsősorban autobiografikus-emlékezeti és narratív perspektívából közelíti meg, ami sajátos és eredeti hozzájárulása a magyarországi kisebbségi szociolingvisztikai kutatásokhoz.

Az értekezés tehát több tudományterület metszéspontján helyezkedik el: kapcsolódik a szociolingvisztikához, a nyelvi antropológiához, a narratívaelemzéshez, az autobiografikus emlékezet kutatásához, valamint a kvalitatív interpretatív társadalomtudományi módszertanokhoz. Már e tudományközi pozicionálás is jelzi, hogy a szerző nem pusztán egy szűkebb értelemben vett germanisztikai, dialektológiai vagy szociolingvisztikai munkát kívánt létrehozni, hanem olyan nagy ívű interpretatív modellt épít, amely a kisebbségi nyelvi tapasztalat személyes, emlékezeti és narratív dimenzióit egyaránt megragadni igyekszik.

A dolgozat témája, célkitűzése

A doktori mű témáját és tudományos vállalkozását a szerző már a címben rendkívül pontosan kijelöli. A *Magyarországi németek nyelvi önéletrajzaik tükrében* cím egyfelől világosan utal a kutatás empirikus tárgyára – a magyarországi német közösség nyelvi tapasztalataira és önreprezentációira –, másfelől azonban az alcím (*nyelvvelsajátítás, kétnyelvűség, nyelvi tapasztalatok, autonoetikus nyelvi tudás*) már egy jóval összetettebb, elméletileg erősen reflektált tudományos vállalkozást vetít előre. A dolgozat ugyanis nem egyszerűen nyelvi önéletrajzok gyűjteményének elemzésére vállalkozik, hanem arra tesz kísérletet, hogy a nyelvi tapasztalat autobiografikus-emlékezeti dimenzióit egy sajátos diszkurzív-kognitív keretben értelmezze.

A disszertáció egyik legfontosabb sajátossága éppen abban ragadható meg, hogy a szerző a nyelvi önéletrajzokat nem pusztán kvalitatív szociolingvisztikai adatforrásként kezeli, hanem olyan narratív konstrukciókként, amelyekben a nyelvhez kapcsolódó emlékek, identitásformák, érzelmi viszonyulások és önértelmezési stratégiák egyszerre jelennek meg. A dolgozat központi kérdése így végső soron nem az, hogy a vizsgált

személyek milyen nyelvi kompetenciával rendelkeznek vagy milyen nyelvhasználati mintázatok jellemzik őket, hanem az, hogy miként emlékeznek saját nyelvi tapasztalataikra, hogyan szervezik narratívává nyelvi múltjukat, és milyen szerepet játszik mindebben az autobiografikus emlékezet.

A szerző kutatási kérdéseit világosan és következetesen fogalmazza meg. Vizsgálja többek között:

- a nyelvi impulzusok és nyelvi élmények szerepét,
- a kétnyelvűség kialakulásának narratív reprezentációit,
- a nyelvi tapasztalatok affektív dimenzióit,
- az önértékelés és a nyelvi kompetencia kapcsolatát,
- valamint a nyelvi tapasztalat és az élettörténeti narratíva összefüggéseit.

E kérdésfeltevések jól mutatják, hogy a dolgozat egyszerre kapcsolódik a kisebbségi kétnyelvűség kutatásához, a narratívaelemzéshez, az autobiografikus emlékezet vizsgálatához és a nyelvi antropológia interpretatív hagyományához. A disszertáció egyik valóban eredeti vonása éppen az, hogy e különböző tudományos perspektívákat nem egymás mellé rendeli, hanem integrálni próbálja.

A dolgozat szerkezete tudatosan építkezik. A szerző a bevezető fejezeteket követően fokozatosan vezeti át az olvasót az emlékezetkutatás, a narratívaelemzés és a nyelvi önéletrajzok metodológiai kérdései felől a konkrét empirikus elemzés irányába. Ez a felépítés egyértelműen jelzi, hogy a szerző nem pusztán empirikus esettanulmányokat kíván bemutatni, hanem olyan konceptuális modellt épít, amelyben az autobiografikus emlékezet, a narrativitás és a nyelvi tapasztalat egymással szoros kölcsönhatásban értelmezhető.

A dolgozat egyik legambiciózusabb vállalkozása az „autonoetikus nyelvi tudás” fogalmának bevezetése és működtetése. Az autonoetikus tudat fogalmát eredetileg Endel Tulving emlékezetkutatásai tették ismertté (Tulving 1985, 2002), s Müller Márta ezt a koncepciót kapcsolja össze a nyelvi tapasztalatok narratív reprezentációjával. A dolgozat egyik legfontosabb tudományos kérdése így az lesz, hogy a nyelv miként válik autobiografikus emlékezeti objektummá, illetve hogyan szerveződnek a nyelvhez kapcsolódó tapasztalatok az egyéni identitás narratív struktúráiba.

A disszertáció tehát nem egyszerűen a magyarországi németek nyelvhasználatáról szóló munka, hanem a nyelv, emlékezet és identitás kapcsolatának nagy ívű interpretatív vizsgálata. Éppen ez adja a dolgozat tudományos jelentőségét és egyben konceptuális ambícióját is.

Az elméleti keret és a diszkurzív-kognitív modell értelmezése

A disszertáció egyik legnagyobb tudományos ambíciója kétségtávol az, hogy a nyelvi önéletrajzok vizsgálatát nem egyetlen diszciplináris keretben helyezi el, hanem több, részben eltérő tudományos hagyomány integrációjára tesz kísérletet. A dolgozat elméleti horizontján egyszerre jelenik meg az autobiografikus emlékezet kutatása, a narratívaelemzés, a kvalitatív interpretatív társadalomtudomány, a szociolingvisztika, a nyelvi antropológia, valamint a kognitív pszichológia és a pszicholingvisztika bizonyos fogalomkészlete is. Már önmagában ez az interdiszciplináris vállalkozás is figyelemre méltó, hiszen a nyelvi önéletrajzok kutatása a nemzetközi szakirodalomban is többnyire

több egymással érintkező, de nem mindig szorosan összekapcsolt kutatási mezőben zajlik: az alkalmazott nyelvészet, a *narrative inquiry*, a *bilingual autobiographical memory* kutatása, valamint a *heritage language studies* gyakran csak részlegesen kapcsolódnak egymáshoz (Pavlenko 2007, 2014; De Fina–Georgakopoulou 2012; Montrul 2015; Polinsky 2018; Nagy 2024).

Müller Márta doktori munkájának egyik fontos erőssége éppen abban ragadható meg, hogy e különböző tudományos tradíciók között kapcsolatot próbál teremteni. A szerző nem pusztán egymás mellé helyezi az emlékezetkutatás, a narratívaelemzés és a szociolingvisztika fogalmait, hanem olyan interpretatív modellt épít, amelyben a nyelvi tapasztalat autobiografikus emlékezeti konstrukcióként válik értelmezhetővé. A dolgozat egyik központi felismerése ugyanis az, hogy a nyelvhez való viszony nem redukálható nyelvhasználati kompetenciákra vagy társadalmi identitáskategóriákra, hanem személyes emlékezeti és narratív tapasztalatként szerveződik meg.

A dolgozat elméleti alapozásában különösen hangsúlyos szerepet kap az autobiografikus emlékezet kutatása. A szerző részletesen áttekinti az emlékezetkutatás különböző megközelítéseit – a pszichológiai, társadalomtudományi, kulturális emlékezetelméleti és kognitív modelleket –, majd ezeket kapcsolja össze a nyelvi önéletrajzok elemzésével. A disszertáció e ponton egyértelműen túlmutat a hagyományos szociolingvisztikai vagy dialektológiai kereteken: a nyelvi tapasztalatot nem pusztán társadalmi jelenségként, hanem emlékezeti reprezentációként is kezeli.

Különösen fontos szerepet játszik ebben Tulving autobiografikus emlékezetre és autoetikus tudatra vonatkozó elmélete. A dolgozat egyik legeredetibb vállalkozása az, hogy az autoetikus tudat fogalmát a nyelvi tapasztalat narratív reprezentációjára alkalmazza. Tulving klasszikus értelmezésében az autoetikus tudat az epizodikus emlékezethez kapcsolódó tudatforma, amely lehetővé teszi, hogy az egyén önmagát a múlt eseményeinek átélőjeként érzékelje, illetve saját múltjához a mentális időutazás révén viszonyuljon (Tulving 1985, 2002). Müller Márta ezt a koncepciót termékenyen kapcsolja össze a nyelvi tapasztalatok világával: a nyelv itt nem egyszerűen tudásként, kompetenciaként vagy kommunikációs eszközként jelenik meg, hanem az élet-történethez, az emlékezethez és az identitás narratív megszervezéséhez kötődő tapasztalatként.

A disszertáció implicit módon arra a kérdésre keresi a választ, hogy miként válik maga a nyelv autobiografikus emlékezeti objektummá. A nyelv itt nem csupán kommunikációs eszköz, hanem olyan tapasztalati tér, amelyhez érzelmek, identitásformák, társadalmi traumák, családi emlékezetek és önértelmezési stratégiák kapcsolódnak. A dolgozat különösen érzékenyen mutatja meg, hogy a nyelvi élmények – például a nyelvcseré, a nyelvi szegénység, a nyelvi mobilitás, a kétnyelvűség vagy a nyelvjárási kötődés tapasztalata – hogyan, miként szerveződnek narratív struktúrákba.

Az értekezés egyik erőssége, hogy az autobiografikus emlékezet kognitív modelljeit nem izolált pszichológiai konstrukciókként kezeli, hanem társadalmi és narratív kontextusba helyezi. E tekintetben különösen fontos a Conway és Pleydell-Pearce által kidolgozott *Self-Memory-System* modell, amely az autobiografikus emlékezetet nem statikus tárként, hanem az énhez, célokhoz és élettörténeti szerveződéshez kötődő dinamikus konstrukcióként értelmezi (Conway–Pleydell-Pearce 2000). Ez a megközelítés jól illeszkedik Müller Márta elemzéséhez, hiszen a nyelvi önéletrajzokban megjelenő emlékek sem egyszerűen múltbeli események reprodukciói, hanem a jelen perspektívájából újraszervezett narratív konstrukciók.

A dolgozat narratívaelméleti horizontja szintén figyelemre méltó. A szerző világosan érzékeli, hogy a nyelvi önéletrajzok nem pusztán információhordozó szövegek, hanem társas önpozicionálási gyakorlatok. Ebben a tekintetben a disszertáció jól rokonítható Bruner narratív valóságkonstrukcióra vonatkozó felfogásával, amely szerint a narratíva nem egyszerűen események egymásutánjának elbeszélése, hanem a tapasztalat értelmessé tételének egyik alapvető formája (Bruner 1991). A nyelvi önéletrajzokban az adatközlők nem pusztán múltbeli nyelvi eseményeket idéznek fel, hanem saját identitásukat, társadalmi helyzetüket, nyelvi önértelmezésüket és közösségi hovatartozásukat is újrakonstruálják.

Ezt az értelmezést erősíti a kortárs diskurzív narratívaelemzés irányzata is. De Fina és Georgakopoulou a narratívát társas, diskurzív és identitásképző gyakorlatként értelmezik, nem pedig pusztán kész élettörténeti beszámolóként (De Fina–Georgakopoulou 2012). Hasonló irányba mutat Bamberg és Georgakopoulou *small stories* megközelítése is, amely a mindennapi, töredezett, részleges és interakcióban létrejövő történeteket az identitásmunka fontos terepeként elemzi (Bamberg–Georgakopoulou 2008). Müller Márta disszertációja ugyan nagyobb élettörténeti narratívákra épít, mégis különösen értékes benne, hogy figyelmet fordít a mikronarratív mozzanatokra, a fordulatokra, az esetként vagy eseményként megélt nyelvi tapasztalatokra, valamint azokra a rövid, sokszor affektíven telített emlékezeti egységekre, amelyekben a nyelvhez való viszony különösen sűrűn jelenik meg.

A narratívaelemzés módszertani szempontjából a dolgozat olvasható a kvalitatív interpretatív társadalomtudományi kutatások tágabb összefüggésében is. Riessman narratív módszertani munkája arra hívja fel a figyelmet, hogy a narratív interjúk elemzése során nem elegendő pusztán azt vizsgálni, mit mondanak az adatközlők, hanem azt is figyelembe kell venni, hogyan szervezik meg elbeszélésüket, milyen pozíciókat vesznek fel, milyen jelentést tulajdonítanak a múltbeli eseményeknek, és miként kapcsolják össze az egyéni tapasztalatot a társadalmi értelmezési keretekkel (Riessman 2008). Müller Márta elemzése e tekintetben is reflektált: a nyelvi önéletrajzokat nem áttetsző adatként, hanem értelmezendő narratív konstrukcióként kezeli.

A disszertáció egyik különösen értékes vonása, hogy a szerző érzékenyen kezeli az emlékezés fragmentált, töredezett és részben konstrukciós jellegét. Nem tekinti a narratívákat közvetlenül hozzáférhető múltbeli tények egyszerű lenyomatának, hanem reflektál arra, hogy az autobiografikus visszaemlékezések szükségszerűen szelektívek, interpretatívak és részben rekonstruáltak. Ez a szemlélet összhangban áll mind az autobiografikus emlékezet kutatásának, mind a kortárs narratívaelemzésnek azzal az alapvető felismerésével, hogy az emlékezés nem pusztán reprodukció, hanem jelentésképző és identitásszervező folyamat (Tulving 2002; Conway–Pleydell-Pearce 2000; Bruner 1991; Riessman 2008).

Ugyanakkor az is látható, hogy a dolgozat elméleti modellje rendkívül széles és heterogén fogalmi mezőből építkezik. Az autobiografikus emlékezet neurokognitív modelljei, a narratívaelmélet, a diszkurzív identitásfelfogás, valamint a szociolingvisztikai interpretációs keretek eltérő tudománytörténeti hagyományokhoz kapcsolódnak, és nem minden esetben könnyen integrálhatók egységes elméleti rendszerbe. A disszertáció nagy érdeme, hogy ezt az integrációt egyáltalán megkísérli, ugyanakkor helyenként érzékelhető, hogy az egyes fogalmi szintek között csupán lazább kapcsolatok jönnek létre. Ez azonban nem egyszerűen hiányosságként értelmezhető, hanem részben abból a tudományos ambícióból fakad, hogy a szerző egy rendkívül összetett jelenséget – a

nyelvhez kapcsolódó autobiografikus tapasztalatot – kívánja egyszerre kognitív, narratív és társadalmi perspektívából megközelíteni és megragadni.

A módszertani keret és a korpusz értékelése

A disszertáció módszertani szempontból is tudatosan felépített és reflektált vállalkozás. A szerző a nyelvi önéletrajzokat nem egyszerű adatgyűjtési technikaként alkalmazza, hanem olyan interpretatív kutatási eszközként, amely lehetővé teszi a nyelvi tapasztalat autobiografikus, emlékezeti és identitásbeli dimenzióinak feltárását. Ez a megközelítés szervesen illeszkedik azokhoz a nemzetközi kvalitatív kutatási hagyományokhoz, amelyek a narratív interjút nem pusztán információforrásként, hanem jelentésképző társas gyakorlatként értelmezik (Riessman 2008; De Fina–Georgakopoulou 2012).

A dolgozat egyik fontos metodológiai erőssége, hogy a szerző világosan reflektál a narratív adat sajátos státuszára. A nyelvi önéletrajzok itt nem áttetsző dokumentumokként jelennek meg, amelyek közvetlen hozzáférést biztosítanak a múlt eseményeihez, hanem olyan autobiografikus konstrukciókként, amelyek szükségszerűen szelektívek, részben rekonstruáltak és narratív módon megszerkesztettek. Ez a reflexív szemlélet különösen fontos olyan kutatások esetében, amelyek az emlékezet, identitás és nyelvi tapasztalat összefüggéseit vizsgálják. A szerző érzékeli és érzékelteti, hogy az interjúalanyok nem „adatokat szolgáltatnak”, hanem saját múltjuk értelmezett változatát hozzák létre az interjúhelyzetben.

A módszertani fejezetek egyik különösen értékes vonása, hogy a szerző részletesen bemutatja a nyelvi önéletrajzok gyűjtésének és értelmezésének dimenzióit. A dolgozat nem pusztán interjúközlésként kezeli a korpuszt, hanem világosan kijelöli azokat az elemzési szempontokat – esemény, eset, fordulat; nyelvi impulzusok; metanyelvi reflexiók; affektív viszonyulások –, amelyek mentén az autobiografikus narratívák vizsgálhatók. Ez a strukturáltság jelentős mértékben hozzájárul ahhoz, hogy a dolgozat interpretatív elemzése koherens és követhető maradjon.

A korpusz huszont két narratív nyelvi önéletrajzi interjúból áll. Kvantitatív szempontból ez természetesen nem tekinthető reprezentatív mintának, ugyanakkor a dolgozat vállaltan nem reprezentativitásra, hanem interpretatív mélységre törekszik. A kvalitatív narratív kutatások logikájában nem a statisztikai általánosíthatóság a meghatározó kérdés, hanem az, hogy az elemzés mennyire képes feltárni az adott tapasztalatvilág jelentésszerkezetét és narratív működésmódját. Ebben a tekintetben a disszertáció korpusza kifejezetten gazdag és sokrétű anyagnak tekinthető, és nem kelt hiányérzetet a kvantitatív szociolingvisztika területéről érkező kutatóban sem.

Ugyanakkor érdemes megjegyezni, hogy bár a 22 narratív interjú feldolgozása rendkívül mély interpretatív érzékenységről tanúskodik, az MTA doktori értekezések módszertani szigorúsága megkívánta volna annak részletesebb kifejtését, hogy a szövegek kódolása és az elemzési kategóriák kijelölése során a szerző milyen transzparens validálási eljárásokat alkalmazott. A nyilvános vitán a szerzőnek érdemes lenne bemutatnia, hogy a hermeneutikai elemzés szubjektivitását milyen módszertani kontrollmechanizmusokkal sikerült minimalizálnia.

Különösen fontos, hogy az interjúk nem pusztán nyelvhasználati adatokat rögzítenek, hanem történeti és generációs tapasztalatokat is hordoznak. A visszaemlékezésekben rendre megjelennek az asszimiláció, az anyanyelv visszaszorulása, a nyelvi stigmatizáció, a háború utáni traumák, valamint a kisebbségi nyelvi lét

mindennapi tapasztalatai. A dolgozat egyik erőssége éppen az, hogy ezeket a nyelvi tapasztalatokat nem izolált nyelvészeti jelenségként, hanem társadalmi és történeti élettapasztalatok részeként értelmezi. A nyelvi önéletrajzok így részben *oral history*-jellegű dokumentumokká is válnak, amelyek nemcsak a nyelvi repertoárok alakulásáról, hanem a magyarországi német közösségek történeti tapasztalatairól is jelentős információt hordoznak.

A dolgozat elemzési rendszere több ponton kifejezetten innovatívnak tekinthető. Az esemény, eset és fordulat kategóriáinak alkalmazása például lehetővé teszi, hogy a szerző ne csupán tematikusan, hanem narratív dinamikájuk felől is vizsgálja a nyelvi tapasztalatokat. Ez a megközelítés érzékenyen ragadja meg, hogy a nyelvhez kapcsolódó élmények miként szerveződnek az élettörténet fordulópontjaivá vagy identitásalakító mozzanataivá.

Hasonlóképpen figyelemre méltó a metanyelvi reflexiók elemzése is. Az értekezés nem csupán azt vizsgálja, hogy az adatközlők milyen nyelveket beszélnek vagy milyen nyelvi tapasztalatokkal rendelkeznek, hanem azt is, hogyan gondolkodnak saját nyelvhasználatukról, nyelvi kompetenciájukról és nyelvi identitásukról. Ez a reflexív dimenzió különösen fontos a kisebbségi kétnyelvűség kutatásában, hiszen a nyelvi ideológiák, önértékelések és affektív viszonyulások sok esetben legalább annyira meghatározóak, mint maga a nyelvhasználati gyakorlat.

A disszertáció interpretatív érzékenysége különösen erősen mutatkozik meg az affektív dimenziók kezelésében. A szerző nagy figyelmet fordít arra, hogy a nyelvi tapasztalatokhoz kapcsolódó érzelmek – például a szégyen, büszkeség, veszteség, kötődés vagy ambivalencia – miként jelennek meg az autobiografikus narratívákban. Ez a megközelítés jól kapcsolódik Pavlenko munkáihoz, amelyek szintén hangsúlyozzák az érzelmek és a többnyelvű tapasztalat szoros összefüggését (Pavlenko 2014).

Módszertani szempontból azonban éppen a dolgozat interpretatív gazdagsága vet fel bizonyos kérdéseket. A disszertáció alapvetően hermeneutikai-logikájú kvalitatív kutatásként működik, amelynek ereje az interpretáció mélységében rejlik. Ugyanakkor helyenként kevésbé válik explicitté, hogy az egyes értelmezési kategóriák milyen elemzési eljárások révén szerveződnek rendszerré, illetve milyen módon különülnek el egymástól az interpretáció különböző szintjei. Különösen a diszkurzív és kognitív fogalmi rétegek összekapcsolásánál érzékelhető olykor bizonyos terminológiai és metodológiai átjárhatóság.

Ez azonban nem hiányossággként értelmezhető, hanem részben abból a módszertani helyzetből fakad, hogy a dolgozat rendkívül komplex jelenséget próbál megragadni. Az autobiografikus nyelvi tapasztalat egyszerre nyelvi, narratív, emlékezeti, társadalmi és affektív természetű, ezért elemzése szükségszerűen több interpretációs szintet mozgat. A disszertáció egyik legnagyobb erőssége éppen az, hogy ezt a komplexitást nem egyszerűsíti le, hanem igyekszik megőrizni az elemzés során is.

Összességében a dolgozat módszertani kerete tudatos, reflektált és nemzetközi összevetésben is korszerű vállalkozásnak tekinthető. A szerző sikeresen kapcsolja össze a narratív interjú módszerét az autobiografikus emlékezet és a nyelvi tapasztalat interpretatív vizsgálatával, és olyan elemzési modellt alakít ki, amely jelentős mértékben hozzájárulhat a nyelvi önéletrajzok kutatásának hazai és nemzetközi diskurzusaihoz.

Az empirikus elemzés és az eredmények értékelése

A disszertáció empirikus része világosan mutatja, hogy a dolgozat valódi ereje nem pusztán az elméleti apparátus összetettségében rejlik, hanem abban is, hogy a szerző az elemzés során képes ezt az elméleti horizontot érzékeny és interpretatív módon működtetni. A nyelvi önéletrajzok elemzése a dolgozatban nem egyszerű tematikus adatfeldolgozásként jelenik meg, hanem olyan hermeneutikai folyamatként, amelynek során a szerző a nyelvi tapasztalat személyes, emlékezeti és társadalmi dimenzióit egyszerre próbálja megragadni. Ez a megközelítés jól illeszkedik a narratív és interpretatív kvalitatív kutatások nemzetközi hagyományához (Riessman 2008; De Fina–Georgakopoulou 2012).

Az elemzés egyik legfontosabb sajátossága, hogy a szerző következetesen megőrzi az autobiografikus elbeszélések narratív jellegét. Az interjúrészletek nem pusztán illusztratív idézetekként jelennek meg, hanem az értelmezés szerves részeivé válnak. A dolgozat egyik erőssége éppen abban áll, hogy az adatközlők megszólalásai nem vesznek el egy előre rögzített kategóriarendszer mechanikus alkalmazásában, hanem megőrzik saját tapasztalati és érzelmi rétegzettségüket.

Különösen figyelemre méltó ebből a szempontból az esemény, eset és fordulat kategóriáinak alkalmazása. Ez az elemzési keret lehetővé teszi, hogy a szerző a nyelvi tapasztalatokat ne pusztán tematikusan, hanem az élettörténet narratív szerveződése felől vizsgálja. Az „esemény”, „eset” és „fordulat” kategóriái nem egyszerű taxonómiai egységek, hanem az autobiografikus emlékezet eltérő intenzitású és jelentőségű szerveződéseit írják le (83–88. old.). A dolgozat érzékenyen mutatja meg, hogy bizonyos nyelvi élmények miként válnak az élettörténet kiemelt fordulópontjaivá, míg más tapasztalatok inkább háttérjellegű, mégis identitásképző szerepet töltenek be.

A nyelvi impulzusok és nyelvi élmények elemzése a dolgozat egyik legerősebb része. A szerző különösen érzékenyen ragadja meg, hogy a nyelvhez való viszony milyen sokféle társadalmi és érzelmi tapasztalatban gyökerezik. Az interjúk világosan mutatják, hogy a nyelv nem egyszerű kommunikációs eszközként jelenik meg az adatközlők számára, hanem családi kapcsolatokhoz, generációs emlékezethez, társadalmi mobilitáshoz, szegénységhez, büszkeséghez, félelemhez vagy éppen veszteségtapasztalatokhoz kapcsolódó élettörténeti tényezőként (93–115. old.).

Különösen erős részei a dolgozatnak azok az elemzések, amelyek az államszocializmus időszakának asszimilációs nyomását és ennek nyelvi következményeit jelenítik meg az autobiografikus elbeszélésekben. A disszertáció egyik legfontosabb felismerése, hogy a nyelvcsere nem pusztán nyelvhasználati folyamatként jelenik meg az adatközlők emlékezetében, hanem mélyen érzelmi és identitásbeli tapasztalatként is. A szerző különösen érzékenyen elemzi azokat a megszólalásokat, amelyekben az anyanyelv háttérbe szorulása együtt jár a családi kommunikáció, az önkifejezés vagy az érzelmi közelség átalakulásának élményével. E tekintetben a dolgozat túlmutat a hagyományos nyelvcsere-kutatásokon: nemcsak a nyelvi repertoárok változását vizsgálja, hanem a nyelvhez kötődő tapasztalatvilág átalakulását is. Különösen beszédes ebből a szempontból a szerző bevezetőben idézett megállapítása, amely szerint „a kívülről (és felülről) erőltetett nyelvcsere nemcsak az anyanyelvétől fosztja meg az embereket, hanem gondolati és érzelmi világuk árnyalt kifejezésének a lehetőségétől is” (12. old.).

A nyelvjárások és köznyelvek elemzése szintén a disszertáció különösen erős részei közé tartozik. A szerző itt nem egyszerűen a különböző nyelvváltozatok használatát írja le, hanem azt vizsgálja, hogy az adatközlők milyen jelentéseket, értékeket és érzelmeket

kapcsolnak ezekhez a nyelvváltozatokhoz (116–200. old.). A magyarországi német nyelvjárások elbeszélései sok esetben az otthonosság, a családi intimitás és a közösségi kötődés tapasztalatát hordozzák, míg a köznyelvi változatok gyakran az iskolához, társadalmi mobilitáshoz vagy intézményi környezethez kapcsolódnak. A dolgozat külön érdeme, hogy e viszonyokat nem statikus kategóriákban ragadja meg, hanem az élettörténetek dinamikájába ágyazva értelmezi.

Kiemelendő a metanyelvi reflexiók elemzése is. A szerző világosan érzékeli, hogy az adatközlők nem csupán nyelvi tapasztalatokról beszélnek, hanem saját nyelvhasználatukat és nyelvi identitásukat is folyamatosan értelmezik és értékelik (201–243. old.). A metanyelvi reflexiók elemzése révén a dolgozat fontos betekintést nyújt abba, hogyan jelennek meg a nyelvi ideológiák, az önértékelés és a társadalmi normák az autobiografikus elbeszélésekben. Különösen figyelemre méltó, hogy a szerző nem redukálja ezeket a reflexiókat egyszerű attitűdökre, hanem összekapcsolja őket az élettörténeti tapasztalatokkal és az autobiografikus emlékezettel.

A doktori mű interpretatív érzékenysége különösen jól látható azokban az elemzésekben, ahol az adatközlők töredezett, bizonytalan vagy érzelmileg telített visszaemlékezéseit értelmezi. A szerző nem törekszik arra, hogy az interjúkat egységes, lineáris elbeszélésekké simítsa, hanem megőrzi az autobiografikus emlékezés fragmentált jellegét. Ez a megközelítés jól összhangban áll a dolgozat korábbi elméleti fejezeteiben tárgyalt emlékezetelméleti és narratívaelméleti megfontolásokkal (Tulving 2002; Conway–Pleydell-Pearce 2000; Bruner 1991).

Az elemzések egyik legnagyobb erőssége éppen az, hogy a szerző képes egyensúlyt teremteni az empirikus közelség és az interpretatív reflexió között. Az interjúrészletek nem pusztán illusztrációk, ugyanakkor az értelmezés sem válik túlságosan absztrakt vagy elméletileg túlterhelt szöveggé. A dolgozat legerősebb részeiben a nyelvi önéletrajzok valóban megszólalnak: az olvasó nemcsak elemzett adatokat lát, hanem érzékeli az autobiografikus tapasztalatok személyes és történeti súlyát is. Itt látszik igazán annak az előnye, hogy a szerző kvalitatív, nem pedig kvantitatív kutatási módszereket választott.

Ugyanakkor az is megfigyelhető, hogy az elemzési kategóriák között helyenként átjárások jönnek létre, és bizonyos interpretatív szintek nem mindig különülnek el teljesen egyértelműen egymástól. Az esemény, eset és fordulat kategóriái például több ponton részben egymásba csúszó interpretációs mezőket alkotnak, ahogyan a diszkurzív, emlékezeti és identitásbeli dimenziók is sokszor szorosan összefonódnak az elemzésben. Ez azonban részben éppen a vizsgált jelenség komplexitásából következik: a nyelvi tapasztalat autobiografikus szerveződése nehezen választható szét merev analitikus kategóriák mentén.

Összességében a dolgozat empirikus elemzése magas színvonalú interpretatív teljesítménynek tekinthető. A szerző nem csupán gazdag nyelvi önéletrajzi korpuszt dolgoz fel, hanem képes arra is, hogy az interjúkban megjelenő nyelvi tapasztalatokat az autobiografikus emlékezet, az identitás és a társadalmi tapasztalat összefüggésrendszerében értelmezze. A disszertáció egyik legnagyobb tudományos erőssége éppen abban áll, hogy a nyelvhez való viszonyt nem pusztán nyelvészeti jelenséggént, hanem megélt emberi tapasztalatként teszi láthatóvá.

A dolgozat tudományos értéke és helye a korábbi kutatások között

Müller Márta MTA doktori értekezésének egyik legfontosabb tudományos érdeme abban ragadható meg, hogy a magyarországi kisebbségi szociolingvisztika hagyományos kérdésköreit új, interpretatív perspektívából közelíti meg. A magyarországi német közösségek nyelvhasználatának, kétnyelvűségének és nyelvcsere-folyamatainak kutatása több évtizedes múltra tekint vissza, és elsősorban a nyelvcsere társadalmi mechanizmusaira, a kisebbségi nyelvhasználat intézményi kereteire, valamint a kétnyelvű repertoárok szerkezetére koncentrált (Gal 1979, 2018; Borbély 2014; Borbély-Bartha 2024). Müller Márta disszertációja e hagyományhoz szervesen kapcsolódik, ugyanakkor hangsúlyosan elmozdítja a vizsgálat fókuszát a nyelvi tapasztalat autobiografikus és emlékezeti dimenziói felé.

Az értekezés egyik legfontosabb újítása éppen az, hogy a nyelvhez való viszonyt nem elsősorban közösségi vagy nyelvpolitikai szempontból vizsgálja, hanem az egyéni élettörténetek és autobiografikus visszaemlékezések perspektívájából. A nyelv itt nem pusztán társadalmi erőforrásként vagy kommunikációs rendszerként jelenik meg, hanem olyan megélt tapasztalatként, amely szorosan összefonódik az identitással, az emlékezettel és az érzelmi önértelmezéssel. Ez a mikroszintű, tapasztalatközpontú perspektíva jelentős mértékben gazdagítja a magyarországi kisebbségi szociolingvisztika kutatási horizontját.

A disszertáció hozzájárulása különösen jelentős a nyelvi önéletrajzok kutatásának területén is. A nemzetközi szakirodalomban az autobiografikus narratívák és *language biography*-k vizsgálata az elmúlt két évtizedben vált egyre hangsúlyosabbá (Pavlenko 2007; De Fina–Georgakopoulou 2012). A legtöbb ilyen kutatás azonban elsősorban identitásnarratívákra, migrációs tapasztalatokra vagy többnyelvű repertoárok társadalmi reprezentációjára koncentrált. Müller Márta munkája e mezőben azzal hoz új perspektívát, hogy az autobiografikus emlékezet és a nyelvi tapasztalat kapcsolatát állítja a vizsgálat középpontjába.

A dolgozat egyik legfontosabb felismerése, hogy a nyelvi önéletrajzok nem pusztán visszatekintő beszámolók, hanem az önértelmezés és az identitáskonstrukció dinamikus formái. A szerző érzékenyen mutatja meg, hogy az adatközlők miként szervezik narratívává saját nyelvi múltjukat, hogyan kapcsolják össze a nyelvi tapasztalatokat családi, generációs és társadalmi emlékezetekkel, valamint hogyan válnak a nyelvhez kötődő élmények az autobiografikus identitás részévé. E tekintetben a dolgozat szorosan kapcsolódik azokhoz a narratívaelméleti megközelítésekhez, amelyek a narrativitást az identitás megszervezésének alapvető formájaként értelmezik (Bruner 1991; Riessman 2008).

A disszertáció interdiszciplináris jelentősége szintén kiemelendő. A dolgozat egyszerre épít az autobiografikus emlékezet kutatására, a narratívaelemzésre, a nyelvi antropológia interpretatív hagyományára, valamint a kisebbségi kétnyelvűség szociolingvisztikai vizsgálatára. Az ilyen jellegű interdiszciplináris vállalkozások mindig jelentős konceptuális kockázatot hordoznak magukban, ugyanakkor éppen ezek képesek új kutatási perspektívák megnyitására is. Müller Márta munkájának egyik legfontosabb tudományos teljesítménye éppen abban áll, hogy e különböző megközelítések között valódi párbeszédet próbál kialakítani.

Különösen fontos ebből a szempontból az autobiografikus emlékezet és a nyelvi tapasztalat összekapcsolása. Az autobiografikus emlékezet kutatásában az autonóetikus tudat fogalma elsősorban az epizodikus emlékezet és az én időbeli kontinuitásának

kérdéséhez kapcsolódik (Tulving 1985, 2002; Conway–Pleydell-Pearce 2000). Müller Márta ezt a fogalmat a nyelvi tapasztalat elemzésének irányába tágítja tovább, és arra tesz kísérletet, hogy megmutassa: a nyelv nemcsak kommunikációs rendszerként vagy társadalmi gyakorlatként, hanem autobiografikus emlékezeti tapasztalatként is értelmezhető.

Ebből a szempontból az „autonoetikus nyelvi tudás” fogalma a dolgozat egyik legfontosabb konceptuális hozzájárulásának tekinthető. A terminus nem pusztán retorikai vagy terminológiai újításként jelenik meg, hanem a disszertáció egészének szervezőelvévé válik. A doktori mű ugyanis következetesen arra a kérdésre keresi a választ, hogy miként szerveződnek a nyelvhez kapcsolódó élmények autobiografikus emlékezeti struktúrákká, és hogyan válik a nyelv az önértelmezés részévé. Ez a megközelítés jelentős mértékben túlmutat a hagyományos nyelvcsere- vagy kétnyelvűség-kutatások keretein, anélkül, hogy a téma eddig felhalmozott tudásanyagát figyelmen kívül hagyná vagy megkérdőjelezné. A szerző által javasolt elméleti keret tudományos nívumát és heurisztikus értékét növeli, hogy az autonoetikus nyelvi tudás narratív alapú vizsgálata olyan módszertani mintát nyújt, amely a jövőben kiválóan alkalmazható lehet más, közép-európai kisebbségi vagy migrációs kontextusban élő kétnyelvű közösségek nyelvi identitásának feltárására is, így a dolgozat hatása messze túlmutat a germanisztikai stúdiumok keretein.

A disszertáció tudományos jelentősége ugyanakkor nem csupán az elméleti ambícióban, hanem az interpretatív érzékenységben is megmutatkozik. A dolgozat nem redukálja a nyelvi tapasztalatokat absztrakt kategóriákra vagy pusztán társadalmi indikátorokra, hanem képes megőrizni azok személyes, érzelmi és emlékezeti komplexitását. Ez különösen fontos olyan kutatási területen, ahol a nyelvhez való viszony sok esetben családi traumákhoz, társadalmi mobilitáshoz, asszimilációs tapasztalatokhoz vagy identitásbeli bizonytalanságokhoz kapcsolódik.

A dolgozat így egyszerre értelmezhető:

- a magyarországi kisebbségi szociolingvisztika új perspektívát nyitó munkájaként,
- a nyelvi önéletrajzok interpretatív kutatásának jelentős hozzájárulásaként,
- valamint az autobiografikus emlékezet és a nyelvi tapasztalat kapcsolatát vizsgáló interdiszciplináris vállalkozásként.

Mindez különösen figyelemre méltó annak fényében, hogy a disszertáció nem egyetlen stabil és jól körülhatárolt tudományos paradigmán belül mozog, hanem több eltérő elméleti hagyomány metszéspontján helyezkedik el. Az ilyen jellegű nagy konceptuális vállalkozások szükségszerűen felvetnek bizonyos elméleti és metodológiai kérdéseket is, különösen az egyes fogalmi szintek integrációja, az interpretatív kategóriák operacionalizálhatósága, valamint a különböző tudományos nyelvek összehangolása tekintetében. Ezek a kérdések azonban nem csökkentik a dolgozat tudományos értékét; inkább annak jelzései, hogy a szerző valóban összetett és nagy ívű tudományos problémára vállalkozott.

Kritikai észrevételek és megfontolások

A disszertáció nagy ívű, interdiszciplináris vállalkozása szükségszerűen maga után von bizonyos elméleti és módszertani kérdéseket is. Az alábbi észrevételek azonban nem a dolgozat tudományos értékét kívánják relativizálni, főleg nem szeretnék meg-

kérdőjelezni, hanem inkább azokat a pontokat jelölik ki, ahol a szerző interpretatív modellje továbbgondolható, pontosítható vagy a jövőbeni kutatások számára továbbfejleszthető lehet(ne).

A dolgozat egyik legnagyobb erőssége és egyben egyik legnehezebb vállalkozása az autobiografikus emlékezetkutatás, a narratívaelmélet, a szociolingvisztika, a nyelvi antropológia és a kognitív pszichológia fogalomrendszereinek integrációja. A disszertáció valóban meggyőzően mutatja meg, hogy a nyelvi önéletrajzok nem pusztán nyelvhasználati dokumentumok, hanem emlékezeti és identitáskonstruáló narratívák is. Ugyanakkor helyenként úgy tűnik, hogy a különböző elméleti horizontok közötti kapcsolat inkább asszociatív és interpretatív jellegű marad, mintsem teljesen egységes analitikai modellé szerveződne.

Ez különösen a „diszkurzív-kognitív” keret esetében vethető fel. A dolgozat számos ponton igen produktívan kapcsolja össze a narratív önértelmezés diszkurzív megközelítését az autobiografikus emlékezet kognitív modelljeivel, azonban nem minden esetben válik teljesen világossá, hogy a kognitív emlékezetelméleti fogalmak milyen státuszban jelennek meg az elemzésben. Egyes helyeken úgy tűnik, hogy ezek elsősorban interpretatív metaforákként működnek, másutt viszont a szöveg inkább analitikai kategóriaként kezeli őket. Ez a kettősség nem gyengíti az elemzés értékét, ugyanakkor időnként bizonytalanná teszi a modell episztemológiai státuszát.

Hasonlóképpen továbbgondolható az „autonoetikus nyelvi tudás” fogalmának működtetése is. A fogalom kétségtelenül a doktori mű egyik legeredetibb és legambiciózusabb konceptuális újítása, hiszen lehetővé teszi, hogy a szerző a nyelvhez kapcsolódó tapasztalatokat autobiografikus-emlékezeti dimenzióban ragadja meg. Ugyanakkor az opponens számára helyenként kérdésként merül fel, hogy az autonoetikus nyelvi tudás pontosan milyen értelemben tekinthető operacionalizálható tudományos kategóriának. A fogalom bizonyos részekben inkább hermeneutikai-interpretatív keretként működik, míg más helyeken a dolgozat mintha empirikus-analitikai kategóriaként alkalmazná. Ez a kettősség részben abból is fakadhat, hogy maga az autobiografikus emlékezet kutatása is erősen interdiszciplináris és terminológiaiag nem teljesen egységes mező (vö. Conway–Pleydell-Pearce 2000; Nelson 2003; Fivush 2011).

A dolgozat interpretatív mélysége vitathatatlan, ugyanakkor éppen emiatt a kvalitatív elemzés reprezentativitásának kérdése háttérbe szorul. Az opponens ezt nem hiányossággként, hanem tudatos módszertani döntésként értelmezi, hiszen a disszertáció célja nyilvánvalóan nem statisztikai általánosítások megfogalmazása, hanem a nyelvi tapasztalat narratív és emlékezeti szerveződésének feltárása. Mégis elképzelhető lett volna annak explicitebb reflexiója, hogy a szerző miként viszonyul a kvalitatív interpretáció és az általánosíthatóság klasszikus társadalomtudományi dilemmájához (vö. Riessman 2008; Bamberg 2012).

Szintén megfontolásra érdemes kérdés a dolgozat nemzetközi pozicionálásának explicitebb kibontása. A disszertáció számos ponton erősen kapcsolódik a *bilingual autobiographical memory*, a *multilingual identity* és a *heritage language studies* kortárs kutatásaihoz, ugyanakkor ezekhez a nemzetközi diskurzusokhoz való reflexív kapcsolódás helyenként inkább implicit marad. Különösen érdekes lehetett volna a dolgozat eredményeinek részletesebb összevetése azokkal a kutatásokkal, amelyek a többnyelvű autobiografikus emlékezet, az érzelmek és a nyelvi identitás kapcsolatát vizsgálják migrációs vagy kisebbségi kontextusokban (vö. Pavlenko 2006; Schrauf–Rubin 2000).

Bár az értekezés empirikus fejezeteiből világosan kirajzolódik a korpuszt alkotó nyelvi önéletrajzi interjúk nyelvi közege, a nagydoktori szintű módszertani reflexió megkívánta volna annak elméleti kifejtését, hogy maga az interjúhelyzet és a beszélgetések nyelvének a megválasztása (a többségi magyar nyelv, a standard német vagy a helyi nyelvjárás használata) miként hatott az emlék-előhívás folyamatára. A kortárs autobiografikus emlékezetkutatás (lásd különösen Pavlenko 2006; Schrauf–Rubin 2000) tükrében a nyilvános vitán érdemes lenne megvilágítani, hogy az interjú nyelve milyen mértékben befolyásolta vagy strukturálta az adatközlők autonóetikus nyelvi tudatának működését és a narratívák affektív tónusát.

Mindezek az észrevételek azonban nem csökkentik a dolgozat tudományos értékét. Ellenkezőleg: éppen abból fakadnak, hogy Müller Márta értekezése szokatlanul nagy elméleti horizontot mozgat meg, és olyan kérdésekre vállalkozik választ adni, amelyek a nyelv, az emlékezet és az identitás kapcsolatának egyik legösszetettebb kutatási mezőjéhez tartoznak. A dolgozat egyik legnagyobb erénye éppen az, hogy nem pusztán empirikus anyagot közöl, hanem interpretatív modellt kíván létrehozni, s ez szükségszerűen együtt jár azzal, hogy bizonyos fogalmi és módszertani kérdések nyitva maradnak, illetve további tudományos viták alapjául szolgálhatnak.

Az opponens ugyanakkor úgy véli, hogy a nyilvános vita során érdemes lenne részletesebben is reflektálni néhány olyan kérdésre, amelyek a dolgozat konceptuális és metodológiai vállalkozásából természetes módon következnek. Különösen fontosnak tartom annak további pontosítását, hogy az „autonóetikus nyelvi tudás” fogalma a szerző értelmezésében elsősorban interpretatív-hermeneutikai keretként vagy operacionalizálható elemzési kategóriaként működik-e. Szintén érdekes lenne részletesebben látni, hogy a diszkurzív és kognitív megközelítések integrációja mennyiben tekinthető egységes metodológiai modellnek, illetve milyen pontokon marad tudatosan nyitott, interdiszciplináris interpretatív keret.

Hasonlóképpen további reflexiót érdemelne az individuális autobiografikus emlékezet és a kollektív kisebbségi emlékezet kapcsolatának kérdése, valamint az is, hogy a nyelvi önéletrajzok interpretatív elemzéséből milyen mértékben vonhatók le tágabb, közösségi szintű következtetések. Ezzel összefüggésben érdekes kutatási irány lehet annak vizsgálata is, hogy az egyéni nyelvi önéletrajzokban megjelenő tapasztalatok és identitáskonstrukciók miként kapcsolódnak az intézményi környezethez, a közösségi nyelvi ideológiákhoz és a tágabb nyelvpolitikai folyamatokhoz. Ezek a kérdések azonban nem a dolgozat hiányosságaira, hanem éppen annak tudományos gazdagságára és konceptuális nyitottságára utalnak.

A nyilvános vita során e kérdések további tisztázása hozzájárulhat a dolgozat elméleti és módszertani hozadékának még pontosabb értelmezéséhez.

A doktori mű saját tudományos eredményeinek elfogadásáról

A doktori értekezés tudományos megalapozottságát hitelesen bizonyítja, hogy a mű nem elszigetelt kutatási előzményként jelentkezik, hanem szervesen épít a szerző korábbi, magasan jegyzett publikációira. Az értekezésben bemutatott új elméleti és empirikus eredmények a pályázó szisztematikus, többéves kutatómunkájának és folyamatos publikációs jelenlétének a betetőzését jelentik, így a tézisek elméleti megalapozottsága megkérdőjelezhetetlen.

A doktori értekezés elméleti megalapozottsága, empirikus anyagának gazdagsága és elemzéseinek következetessége alapján a doktori téziszfüzetben, illetve a doktori mű összegző fejezeteiben a szerző által saját tudományos eredményként megfogalmazott valamennyi fő tézist elfogadom.

Különösen jelentős új tudományos eredménynek tartom a nyelvi önéletrajzok diszkurzív-kognitív értelmezési keretének kidolgozását, az „autonoetikus nyelvi tudás” fogalmának bevezetését és működtetését, valamint annak bemutatását, hogy a magyarországi németek nyelvi tapasztalatai miként szerveződnek autobiografikus emlékezeti, narratív és identitásbeli struktúrákká.

A doktori mű azon eredményeit is lényegesnek tekintem, amelyek a nyelvi önéletrajzok diszkurzív-kognitív értelmezési keretére, az autonoetikus nyelvi tudás fogalmára vonatkoznak, illetve amelyek a nyelvi esemény, eset és fordulat kategóriáin keresztül elemzik a nyelvi tapasztalatok élettörténeti jelentőségét, valamint azokat a megállapításokat, amelyek a német nyelvjárásokhoz, a köznyelvi változatokhoz, a metanyelvi reflexiókhoz és az implicit kontaktusjelenségekhez kapcsolódó autobiografikus narratívák értelmezésére vonatkoznak.

Az értekezés formai szempontból is megfelel az MTA doktori művekkel szemben támasztott követelményeknek.

A dolgozatban felhasznált adatok hitelességével kapcsolatban nem merült fel kétségem.

A doktori művet nyilvános vitára alkalmasnak tartom.

Összegzés

Müller Márta doktori értekezése jelentős és eredeti tudományos teljesítmény. A dolgozat egyik legnagyobb erőssége abban ragadható meg, hogy a szerző a magyarországi németek nyelvi tapasztalatait nem kizárólag a kisebbségi kétnyelvűség, a nyelvcseré vagy a nyelvi identitás klasszikus szociolingvisztikai kereteiben vizsgálja, hanem az autobiografikus emlékezet, a narrativitás és az önértelmezés összefüggésrendszerében is értelmezi. A disszertáció ily módon egyszerre kapcsolódik a magyarországi kisebbségi szociolingvisztika hagyományához és a kortárs nemzetközi *narrative inquiry*, *autobiographical memory* és *multilingual identity* kutatásokhoz.

A dolgozat különösen értékes vállalkozás abból a szempontból, hogy nem pusztán empirikus anyagot közöl, hanem interpretatív modellt is létre kíván hozni. Az „autonoetikus nyelvi tudás” fogalmának bevezetése, valamint a diszkurzív-kognitív elemzési keret kialakítása a dolgozat konceptuális ambícióját és tudományos eredetiségét egyaránt jelzi. A szerző nagy mennyiségű, gazdag és érzékenyen elemzett narratív korpuszra támaszkodva mutatja meg, hogy a nyelvi tapasztalat miként szerveződik autobiografikus emlékezetté, identitásélménnyé és narratív önértelmezéssé.

Az opponensi véleményben megfogalmazott kritikai észrevételek elsősorban a dolgozat széles interdiszciplináris horizontjából és konceptuális nyitottságából következnek. Ezek azonban nem csökkentik a disszertáció tudományos értékét, hanem inkább azt jelzik, hogy Müller Márta munkája olyan kérdéseket vet fel, amelyek további tudományos reflexió és diskurzus alapjául is szolgálhatnak.

Összességében: a doktori mű empirikus gazdagságát, elméleti igényességét és tudományos eredetiségét tekintve a disszertációt alkalmasnak tartom arra, hogy szerzője elnyerje az MTA doktora címet.

A doktori értekezés nyilvános vitára bocsátását és – sikeres védelem esetén – az MTA doktora cím odaítélését határozottan javaslom.

Beregszászon, 2026. június 23-án

Csernicskó István,
az MTA külső tagja

Irodalom

- Bamberg, Michael – Georgakopoulou, Alexandra (2008). Small Stories as a New Perspective in Narrative and Identity Analysis. *Text & Talk*, 28(3), 377–396. <https://doi.org/10.1515/TEXT.2008.018>
- Bamberg, Michael (2012). Narrative Analysis. In H. Cooper (Ed.): *APA Handbook of Research Methods in Psychology*. Vol. 2: *Research Designs: Quantitative, Qualitative, Neuropsychological, and Biological*. Washington, DC: American Psychological Association. pp. 85–102.
- Borbély Anna – Bartha Csilla (szerk.) (2024). *Többsz nyelvűség Magyarországon: Szociolingvisztikai vizsgálatok nemzetiségekről*. Budapest: HUN-REN Nyelvtudományi Kutatóközpont. <https://doi.org/10.18135/TobbnyMo.2024>
- Borbély Anna (2014). *Kétnyelvűség. Variabilitás és változás magyarországi közösségekben*. Budapest: L'Harmattan.
- Bruner, Jerome (1991). The Narrative Construction of Reality. *Critical Inquiry*, 18(1), 1–21. <https://doi.org/10.1086/448619>
- Conway, Martin A. – Pleydell-Pearce, Christopher W. (2000). The Construction of Autobiographical Memories in the Self-Memory System. *Psychological Review*, 107(2), 261–288. <https://doi.org/10.1037/0033-295X.107.2.261>
- De Fina, Anna – Georgakopoulou, Alexandra (2012). *Analyzing Narrative: Discourse and Sociolinguistic Perspectives*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Fivush, Robyn (2011). The Development of Autobiographical Memory. *Annual Review of Psychology*, 62, 559–582. <https://doi.org/10.1146/annurev.psych.121208.131702>
- Gal, Susan (1979). *Language Shift: Social Determinants of Linguistic Change in Bilingual Austria*. New York: Academic Press.
- Gal, Susan (2018). *A nyelv politikája: Nyelvi antropológiai tanulmányok*. Nyitra: Nyitrai Konstantin Filozófus Egyetem Közép-európai Tanulmányok Kara.

- Montrul, Silvina (2015). *The Acquisition of Heritage Languages*. Cambridge: Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/CB09781139030502>
- Nagy, Naomi (2024). *Heritage Languages: Extending Variationist Approaches*. Cambridge: Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/9781108983624>
- Nelson, Katherine (2003). Self and Social Functions: Individual Autobiographical Memory and Collective Narrative. *Memory*, 11(2), 125–136. <https://doi.org/10.1080/741938203>
- Pavlenko, Aneta (2006). *Emotions and Multilingualism*. Cambridge: Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/CB09780511584305>
- Pavlenko, Aneta (2007). Autobiographic Narratives as Data in Applied Linguistics. *Applied Linguistics*, 28(2), 163–188. <https://doi.org/10.1093/applin/amm008>
- Pavlenko, Aneta (2014). *The Bilingual Mind: And What It Tells Us about Language and Thought*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Polinsky, Maria (2018). *Heritage Languages and Their Speakers*. Cambridge: Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/9781107252349>
- Riessman, Catherine Kohler (2008). *Narrative Methods for the Human Sciences*. Los Angeles: Sage.
- Schrauf, Robert W. – Rubin, David C. (2000). Internal Languages of Retrieval: The Bilingual Encoding of Memories for the Personal Past. *Memory & Cognition*, 28(4), 616–623. <https://doi.org/10.3758/BF03201251>
- Tulving, Endel (1985). Memory and Consciousness. *Canadian Psychology / Psychologie canadienne*, 26(1), 1–12. <https://doi.org/10.1037/h0080017>
- Tulving, Endel (2002). Episodic Memory: From Mind to Brain. *Annual Review of Psychology*, 53, 1–25. <https://doi.org/10.1146/annurev.psych.53.100901.135114>